

Om Bryderne, en egen Klasse af den danske
Bondestand i Middelalderen*),

af
Prof. S. M. Welschow.

Det er bekjendt nok, saavel af Lovene, som af vor Histories
ovrige Kilder, at der i Middelalderen gaves flere Classer af
Jordbrugere i Danmark. Saaledes nævnes, foruden Adels-
bønder eller de egentlige Bønder (bondones), meget hypp-
pigt: Bryder eller Brydier (villici), Landboer (coloni)
og Tunesmænd eller Gaardsædemænd (inquilini). At
disse Classer have været forskjellige i Anseelse, saavelsom i
Rettigheder, er ligesaa vist, som det er let at anføre en eller
anden Forskiel, der udmærkede dem fra hverandre. Saaledes
f. Ex. er det klart, at kun Adelsbønderne vare Selveiere, de
ovrige derimod dyrkede Jord, som ikke var deres egen; lige-
ledes, at Landboerne ydede Grundeieren den fastsatte Jord-
skyld i Jordens Afgrøde eller i Penge, medens Tunesmændene
især ved Arbejde gjorde Fyldest for samme. Men at give en
fuldstændig og nøiagtig Beskrivelse af deres borgerlige og

*) I Aaret 1827 skrev Forf., som Alumnus paa Borchs Collegium, en
latinsk Afhandling over dette Emne (De villicis secundum ant. leg.
patrias aliaque monumenta hist.); men da den ikke har været i
Begyndelsen, og derfor kun er kommen i saa Læses Hænder; da til-
lige Emnet er af den Natur, at det kun i Modersmaalet kan behand-
les med tilbørlig Klarhed: saa har man troet, at det ikke vilde være
dette Tidsskrifts Læsere ukjært, at see den i dansk Dragt. Forf. har
ikke ugiærne fulgt denne Opfordring, da han derved har faaet Leilig-
hed til at omarbejde den sidste Deel af Afhandlingen, som ikke længere
tilfredsstillede ham i sin forrige Form. Indledningen og de tre første
Paragraffer ere derimod for Størstedelen en Oversættelse af det
ældre Arbejde.

huuslige Forfatning er intet let Foretagende. Dog jevnaldrende Skribenter søger man forgieves saadanne Forklaringer; thi de maatte ansee dem for overflødige, naar de brugte Benævnelser, som i deres Tid enhver kiendte. Det er dertil saa langt fra, at vore gamle Love give nogen Forklaring over det, som forstodes ved hine Benævnelser, at de mangengang, ved den ufuldkomne og ubestemte Maade, hvorpaa de skielne imellem dem, ei engang frembyde tilstrækkeligt Stof til at danne en Forklaring af. Det er derfor nødvendigt, med megen Omhyggelighed at vele og sammenligne de enkelte Udtryk, hvor de forekomme, og prøve dem efter det, vi ellers kiende til hine Tidens Forfatning, hvis vi ville tilvelebringe et antageligt Resultat i et saadant Tilfælde.

Fornemmelig har Spørgsmaalet om Bryderne foraarsaget saavel Historikerne, som de Lovkyndige megen Uleilighed, da baade Lovene synes vakkende i Brugen af dette Navn, og andre Documenter dermed betegne Folk af saa forskellige Vilkaar*), at vi omsider ere ganske uvisse om, hvad vi skulle forstaae derved. Osterfen, den første, saavidt jeg veed, iblandt de Nyere, der (i sit Glossarium) har gjort et Forsøg paa at bestemme Brydernes borgerlige Forfatning, synes vel at have kiendt til Vanskelighederne, men indlader sig ikke paa nogen skarpere Drostelse, som man da ei heller paa hans Tid behøvede eller brugte. Heller ikke Sergholm, som dernæst behandlede**) denne Materie, lod sig opholde ved Vanskelighederne, og han havde da heller aldrig kunnet løse Knuden ved Hielp af Romerretten, som han dog synes at troe. Endelig blev dette Emne underkastet en skarpsindig Undersøgelse af vor

*) Rosob Ancher, Jydsk Lov B. 143. Saml. jur. Str. II. 542 fg.

**) Parerga de Servitate. 1673. p. 119—126.

berømte Hofod Ancher^{*)}; men de Oplysninger, han samlede fra selve Lovene, og med sædvanlig Skionsomhed benyttede, kunde dog hverken bortfjerne Vanskelighederne, eller tilfredsstille den lærde Forfatter selv. Den fortiente Lovhistoriker, som har udgivet N. Anchers juridiske Skrifter, har ogsaa skienket denne, ligejom de andre Dele af hans Lovhistorie, sin Opmærksomhed, og i tilføiede Anmærkninger oplyst adskilligt i Anchers Text; men Ingen vil med Billighed fordrø, at han paa denne Maade skulde udtomme en saa indviklet Materie. Allerede førend dette skete havde Tyge Rothe skrevet en egen Afhandling derom^{**}). Men da denne patriotiske Forfatter fornemmelig gaaer ud paa at ville bevise, at Bryderne vare frie Folk, saa finder man, efterat have læst N. Anchers Undersøgelse, her kun lidet Nyt til selve Sagens Oplysning, og dette Nye kan man ei engang bifalde. Endelig har i den nyeste Tid vor skarpsindige Oluffen†) forsøgt en ganske ny Forklaring; men denne er falden meget uheldigt ud, og lader sig efter min Mening, ingensteds anvende. — Jeg fandt derfor, da jeg i Anledning af en anden Undersøgelse onskede noget nyere at kiende Brydernes Stand og Vilkaar, at denne Sag var saa langt fra at være bragt paa det Rene, at jeg besluttede at underkaste den en ny Drostelse, hvis Resultater de følgende Blade ville meddele.

§. 1.

Ordet Bryde (bryti) trænger ikke til nogen vidtløftig etymologisk Grandforskning, da der ei kan være Tvivl om, at det maa udledes af det Islandske eller Gammelnordiske brytia, Angels. bryttan, der svarer til vort endnu brugelige bryde,

*) D. Lovhist I. 514—521. Saml. jur. Skr. II. 531—549.

***) Vidensk. Selsk. Skr. Ny Saml. II. 433—460.

†) Vidensk. Selsk. philos. og hist. Afb. I. 328 fg.

men tillige har Bemærkelsen: at dele, sønderlemme i flere Stykker. Derfor betegner Ordet Bryde i Almindelighed: en Delingsmand eller Uddeler, i Særdeleshed: en Huushovmester eller Forvalter, som har Fødevarerne under sit Tilsyn, og til hvis Bestilling det hører, at skifte Maden blandt Lyendet. Saalænge derfor Jordbrugerne eller Bønderne i Norden ikke havde andet Lyende (hion), end Trælle, hørte ogsaa Forvalteren eller Huushovmesteren til Trælleses Klasse, og var en af de fornemste Trælle; senere hen, da Bonden til sit Arbejde brugte baade frie Folk og Trælle (leghæhion eller frælst hion og annöthugt hion), hørte Huushovmesteren sædvanligen til de førstes Tal. Konger, Biskopper og de øvrige Rigets Store, der eiede en Mængde Gaarde rundt omkring i Landet, pleiede at lade Avlsbruget i deres Fraværelse bestyre af en saadan Huushovmester eller Avlsforvalter*). Derfor har man og i Middelalderens latinske Kroniker og Documenter ganske passende udtrykt dette Slags Betientes Navn ved villicus. At vi herved have faaet det rette Begreb om Brydernes Stilling i den tidligere Middelalder, bevises tilstrækkeligt af Norges og Sverriges gamle Love**), i hvilke Riger man og senere, som det synes, vedblev at forbinde det samme Begreb med hiint Navn. Endnu i vore Dage kaldes en Forvalter, som forestaaer Avlsbruget, paa Island bryti†). I Danmark derimod synes denne Bemærkelse af Ordet tidligen, idetsmindste før det 13de Aarhundrede, at være gaaet af Brug, og kun den kaldtes bryti, der i Fælledsskab med Gieren dyr-

*) Jfr. Estrup om Trælcom i Norden S. 39, 61 o. f.

**) Sak. Adelsf. Gul. 2. Manselg. B. c. 48. Magn. Lagab. Gul. 2. Landel. B. c. 53. Ostgoth. 2. Drapa. Balk. Fl. 14. jfr. 16. Winsford. B. Fl. 12.

†) S. Finsens Anm. til R. Anders Lovh. II. 509, og B. Faldborgens Isl. Lexicon.

kede dennes Jord til fælleds Nytte. Han kaldes derfor ogsaa et Par Gange med et fuldstændigere Navn sælugs bryti, Fælledsbryde. At den anførte Paastand er rigtig, skal jeg siden søge at bevise, naar jeg først har faaet forklaret dette Fælledsskabs Natur og deraf Fælledsbrydens hele Stilling og Forhold.

§ 2.

Ved Fælledsskab forstode vore Forfædre aldrig fælleds Nytte og Brug alene, men stedse tillige fælleds Besiddelse af Tingene. Fælleds Nytte og Brug af Tingene tilstodes Enhver, som optoges i en Andens Huus, saalænge han opholdt sig der. Det var Gæstfrihed, ikke Fælledsskab. Fælleds Nytte og Brug kunde uden Eiendomsret ei begrunde nogen retlig Forbring. Eiendomsrettens Giendomsret deelttes, hvad Fælledskabet angik, i Arvejord og Løsøre. Arvejord, d: Jord, som tilfaldt Noget ved Arv, eller paa anden Maade var erhvervet, idetmindste før Fælledsskab blev indgaaet, kunde aldrig ved senere oprettet Fælledsskab blive fælleds Eiendom*), men skulde efter de bestaaende Arvelove ved Dødsfald deles imellem de lovmæssige Arvinger, hvad enten de havde været i Fælledsskab med Eieren, eller ikke. Løsøret derimod (hvortil ogsaa regnedes Kjøbejord, d: Jord, som, efterat Fælledsskab var indgaaet, erhvervedes ved Kjøb), skiftedes ei altid efter de samme Love; thi her stod Udgang til fælleds Besiddelse aaben ogsaa for Andre, end de lovmæssige Arvinger, naar de lode sig optage Fælledsskab. Den fælleds Eiendomsret, som hører til Begrebet af Fælledsskab efter vore gamle Love, sigtede altsaa blot til Løsøret. Fælledskabet kaldtes fuldstændigt (sult eller ræt sælugh**), dersom Løsøret ved Skiftningen deels

*) En Undtagelse fra denne almindelige Regel s. Staaelse 2. 1. 23. Eriks Siell. 2. (R. Rosenvinges Udg.) 1. 12. Jydsk 2. 1. 6.

***) Eriks Siell. 2. 11. 3. Arvch. c. 29.

tes i lige Dele (med Undtagelse af den Forstiel, som Kionnet efter almindelige Vedtægter medførte), efter Personernes Antal, der levede i Fælledsskab. Om de enkelte Deeltagende havde indført Meget eller Lidet eller Intet i Fælledsskabet, gjorde her ingen Forstiel; thi dette Fælledsskab betragtedes som et Slags Arveforening. I et saadant fuldstændigt Fælledsskab levede altid Ægtefolk og deres Afkom, forsaavidt de fødtes i samme.*) Andre, som ikke vare fødte i fuldstændigt Fælledsskab, kunde vel optages deri, dog kun, naar de som Stivbørn eller Svigerbørn**), indlemmedes i Familien, ellers ikke. Men hvis nu Stivsonnen eller Sviger sønnen havde saa meget eller saa lidt Gods at indføre i Fælledsskabet, at hans Optagelse i et fuldstændigt Fælledsskab ikke kunde bestaae med begge Parters Interesse, eller dersom han ikke vilde gjøre Storrelsen af sin Lod i det tilkommende Stifte afhængig af det tilfældige Antal af Arvinger, som da skulde gaae i lige Deling med hverandre, saa kunde og Værdien af det Gods, han medførte, blive bestemt i Forhold til det øvrige, og da havde han i Tilfælde af Stifte en forholdsmæssig Andeel af den samlede Formue at fordre †). Dette Fælledsskab forudsætter altsaa, ifølge sin Natur, at alle Deeltagende havde indført idelmindste noget Gods i samme. Den Sviger søn, som et engang paa

*) Eriks S. 2. I. 1. 10. 28. 31. 42. Bald. S. 2. I. 1 (§ 1. 9.)
St. 2. I. 5. 6. 7. Arveb. 15. 29. 30. 51. 3. 2. I. 6. 12—15. 19.

**) Bore Provindsialloves Forrifter angaaende Optagelsen ere noget forskellige indbyrdes. Sammenl. Eriks S. 2. I. 4. 10. 11. 25. 26. Bald. S. 2. I. 1. (§. 12. 21.) 2. St. 2. I. 5. 6. og Arveb. 18. 19. 29. 30. med 3. 2. I. 6. 13. 20. Jfr. dog Thord Degns Art. 51.

†) Eriks S. 2. I. 11. 25. Bald. S. 2. I. 2. St. 2. I. 5. 6. Arveb. 32. 34. 3. 2. tillader vel ikke udtrykkeligen, at Stivbørn og Svigerbørn optages i et saadant Fælledsskab; men da Afgangen dertil ogsaa i Jylland stod aaben for Andre, kan jeg ikke troe den skulde have været lukket for hine. Jfr. K. Ancher, Saml. Str. II. 364 fg.

disse Vilkaar vilde dele Fordeel og Tab med den Familie, hvori han indlemmedes, kunde endda forene sit Gods med Svigerfaderens paa den Maade, at det ved Foreningen vurdes redest til en bestemt Værdi, som han i Tilfælde af Skifte sit, hverken foretog eller formindsket, tilbage*). Men, at modtage Gods paa denne Maade efter Vurdering**), var ikke at tage det i Fælledsskab; thi kun Brugen var fælleds, ei Besiddelsen. Til det fuldstændige Begreb om Fælledsskab horte nødvendiggen fælleds Nisico †). I vore Love omtales altsaa to Slags Fælledsskab, det fuld stændige, hvori kun Egtefolk og deres Afkom, Stivborn og Svigerborn kunde optages, og det ufuldstændige eller betingede, hvori hver deeltog efter sin Andeel. Udgangen til det sidste stod aaben, ei blot for de nævnte Stivborn og Svigerborn, men ogsaa for Andre, navnlig for Bryderne, hvorfor et saadant ogsaa udtrykkelig er bleven kaldet et Brydie-Fælledsskab (brytiæ sælugh) ††).

§ 3.

Al det nylig anførte vil det nu ikke være vanskeligt at forklare sig Fælledsbrydens Stilling i Almindelighed. Man tænke sig, at en Selveierbonde, som enten formedelst Alder eller af andre Grunde ikke længere kunde forstaae sine maafee vidtudsrafte Jorders Dyrkning, indgik Fælledsskab med en

*) Eriks S. 2. I. 11. Hvad der siges om Sviger sønnen, gjældte uden tvivl ogsaa om Stiv sønner (3. 2. I. 30. siger det udtrykkelig). Det Samme var foreskrevet Formyndere, som overtog Beskyrelsen af deres Myndlingers Gods. s. Eriks S. 2. I. 48. III. 10.

**) At takæ til wirthuing (eller wurdæ penningæ), som ogsaa ellers hedder at intakæ til halzs penningæ eller halzsæ, Eriks S. 2. I. 48. III. 10. jfr. III. 33 og d. Dalbyeste Forordn. Art. 2. (Lovh. I. 602. II. 531). Om halzsæ s. Sf. 2. XVI. 5. XVII. 1. jfr. Andr. Sunes. XVI. 7., Hof. Ancher, Saml. jur. Str. II. 459—465. Suhm. D. 5. XIII. 736. 748.

†) Andreas Sunesen. III. 6.

††) Eriks S. 2. I. 11. 3. 2. II. 71.

anden, for det Meste vel yngre Bønde, som selv besad Formue, omtrent paa følgende Vilkaar. Begges rørlige Gods ansloges til en vis Værdi. Sættes nu, man derved fandt, at hiin eiede Løsøre til en dobbelt saa høi Værdi, som denne: saa vilde, naar begges Eiendom forenedes, hiin have to Trediedele i Fælledsskabet*). Dette lystes derpaa til Thinge**), og nu flyttede Fælledsbryden (det var nemlig den nye Medinteressents Navn) med sin Familie***) ind i den ham anviste Bolig i Selveicens Gaard, for at forestaae Avlsbruget med dennes Hielp. Til Bederlag for sit Arbeide brugte han Indtægterne af Gaarden til sine og Families Fornødenheder fælleds med Eieren; og, dersom der blev Noget tilovers, hvormed Driftscapitalen (Jorder, Avlsredskaber etc.) kunde forøges, saa tilhørte en Trediedeel af denne Tilvært†) ham. Thi, naar det for Fælledsskabet bestemte Tidsrum var udløbet og ingen Forkængelse ønskedes, blev alt Løsøre (følgeligen ogsaa de tilkøbte Jorder) vurderet paa ny, og en Trediedeel deraf udlagt til Bryden. Denne Trediedeel var større, end da Fælledsskabet begyndte, hvis Løsørets Værd imidlertid var blevet forøget; i modsat Tilfælde mindre††).

*) Jfr. Bald. G. L. I. 2. Arvob. 32.

***) J. L. II. 71.

****) Sammeft. II. 33.

†) R. Ancher tager uden Tvivl feil, naar han mener (G. Str. II. 363), at kun de tilkøbte Jorde deeldes efter enhver Andeel, men at det øvrige Løsøre erholdtes tilbage efter den engang foretagne Burdering. Naar denne vilkaarlige Hypothese antages, vil man have lige ondt ved at forklare sig Fælledsskabets Grundsatninger og Ordene i Staafl. L. XV. og hos Andr. Sunesen III. 6.

††) Jfr. Andr. Sunesen III. 6. De Svenske kaldte vor Fælledsbryde, en Bolagsman (Upl. L. Jorda B. Fl. 16. Suderm. L. Jorda B. Fl. 15. Wästm. L. Jorda B. Fl. 13. Östgötha L. Drapa B. Fl. 14 § 5. Landz. L. Jorda B. Fl. 33.), og Lovene bestemte, at et saadant Fælledsskab kun maatte indgaaes i Overværelse af de fra begge

Ved denne Deling maatte noie paasees, at den ene ikke forfordelte den Anden. Især maatte Bryden, som havde Alt under sit Tilsyn, let kunne unddrage noget fra Skiftet. Den skaauste Lov XV. 4—6 bestemmer derfor temmelig omstændeligen, hvad der i juridisk Henseende skulde iagttages, naar Bryden blev sigtet for, eller overbevist om denne Brode, saavelsom naar Selveieren vægrede sig for at skifte, eller vilde tillegne sig noget, som efter fuldendt Skifte skulde tilfalde Bryden. Dog var der noget, som lovligen kunde undrages dette Skifte; thi Arvelodder, som under Fælledsforbundet tilfaldt een af de Deeltagende, og formodentlig Alt, hvad een af dem i samme Tidrum fik som Gave, blev ikke fælleds Eiendom*). Naar der trøttedes om Noget var fælleds Eiendom, eller ikke, skulde altid den, der paastod det Første, have Præsumptionen for sig, fremfor den, der fordrede det Modsatte**). — Det er et Spørgsmaal, om Bryden ogsaa forenede sine Jorder, hvis han havde nogen, med sin Huusbondes Aagre. Dette beroede uden Tvivl paa, hvad der var blevet bestemt ved Fælledsforbundets Oprettelse. Der kunde neppe være noget imod, at han dyrkede sine Jorder til fælleds Nytte, naar blot Afgifterne til Staten ikke derved formindskedes. Men sædvanligt var det neppe. Hyppigere var maaskee det Tilfælde, at Selveiere, naar de

Sider udvalgte Boldgiftsmænd, hvem det da tilkom at domme i alle Stridigheder, som muligen kunde opkomme ved dets Oplosning. I Danmark derimod skulde Fælledsforbundets Betingelser lyses til Thing, for at de Deeltagendes Ret senere derefter kunde bestemmes. Havde Bryden forsomt Thinglysningen, saa maatte han tage Skade for Siemgiæld, dersom Selveieren formindskede den ham skyldige Deel (s. J. L. II. 71.). Hvis Selveieren, efterat Fælledsforbundets Tid var udløbet, vægrede sig for at skifte, skulde paalidelige Mænd udnævnes paa Thing til at foretage Skiftet.

*) Arvabit (Eriks S. L. I. 11. Arv. c. 34) kunde naturligvis ikke finde Sted i et saadant Fælledsforbund.

***) Cf. L. XV. 5. H. Sunesen XV. 3.

bleve Bryder hos Andre, bortforpagtede deres egen Jordlod*). Iøvrigt kunde stundom en Selveierbonde, selv naar han boede paa sin egen Jord, i visse Maader være Bryde for Andre, naar han optog deres Gods i Fælledsskab**). I detmindste kaldes Andreas Sunesen den Fæstebonde, der gjorde det, en Bryde. †) Men disse vare dog neppe i egentlig Forstand Bryder.

I et saadant Brydie-Fælledsskab kunde isøvrigt ei blot Mænd, men ogsaa Qvinder optages paa lignende Vilkaar, hvorfor ogsaa et Slags qvindelige Bryder (deyæ, thær sælugh havær laugh mæth grannæ witnæ) ikke ere ubekjendte ††). Svigerdatteren, der optoges af sine Svigerforældre i et betinget Fælledsskab, havde maaskee været Forbilledet for disse, ligesom Sviger sønnen i det lignende Tilfælde formodentlig havde været Forbilledet for de mandlige Bryder.

§ 4.

Det i foregaaende Paragraph beskrevne Forhold imellem Selveieren og Fælledsbryden kunde ifølge dets Natur kun da finde Sted i sin Heelhed, naar Bryden boede stadigen sammen med sin Huusbonde i een Gaard, eller i det mindste paa samme Gaards Grund. Saadant stadigt Samliv maatte ogsaa paa den simpleste og naturligste Maade give Anledning til det Fælledsskab, som netop karakteriserer Fælledsbrydens hele

*) J. L. II. 67, jfr. Ankers i. Str. II. 545 fg.

***) Dette var sælughsfæ (J. L. II. 61) i Modsætning til halzsfæ (St. L. XVI. 5. XVII. 1).

†) Leg. provinc. Scan. XVII. 4. Det er forunderligt, at R. Anker (S. Str. II. 540) og efter ham Rothe (a. St. S. 441. 443) have kunnet misforstaae Andreas's Ord saaledes, at de troede, at det blev Landboen her forbudt at holde en Bryde.

††) Men de nævnes dog, saavidt vides, kun engang i vore Love, Eriks S. L. III. 19. Ligesom bryti forðum hørte til de fornemste Trælle, saaledes var deigia eller deia en af de fornemste Slavinder.

Stilling. Det er derfor rimeligt, at hiint ovenfor beskrevne Forhold imellem ham og hans Huusbonde var det oprindelige og ældste. Det sandt formodentlig ogsaa hyppigst Sted i de ældste Tider, da det netop dengang var sieldest, at en Bonde eiede mere, end een Gaard. Men senere, da under Statsforholdenes og Culturens større Udvikling Nationalformuen tillige blev mere og mere ulige fordeelt, steg paa den ene Side Antallet af de Bønderfamilier, der ikke havde nogen Jordeiendom; imedens paa den anden Side geistlige Stiftelser og enkelte rige Bønder fik sieldest flere og flere Eiendomme i Besiddelse. Disse rige Bønder horte sædvanligen til Landets meest ansæete Slægter, som tildeels i Statens meest indbringende Embeder havde samlet deres Rigdom. Det betydelige Jordegods, der saaledes kom i enkelte Jorddrotters Besiddelse, laae ikke samlet, eller var dyrket under Eet. Vel var der ogsaa i Middelalderen megen Forskiel paa Jordeiendommenes Størrelse. Men selv de største vare dog i Almindelighed kun store Bøndergaarde. Næsten alle de store sammenhængende Jordegodser, som vi i nyere Tider forefinde i Danmark, ere først samlede i det firtende og syttende Aarhundrede*). Forhen bestode de rige Jorddrotters Eiendomme for det Meste kun af Stroegods, der sædvanligen laae spredt over det hele Land, ofte i forskjellige Provindsfer, fordeelt i en Mængde større eller mindre Jordbrug. De fleste, og navnlig de mindre af disse vare altid bortfæstede til Landboer (Fæstebønder); men endeel af de største og bedste beholdt Jorddrotten for sig selv, og dyrkede dem, om man saa kan sige, for egen Regning. Man kan vel i Almindelighed antage, at han beholdt saa mange Gaarde til eget Brug, som behøve-

*) Geistligheden havde vel allerede langt tidligere begyndt, for Bequemmelighedens og Fordelens Skyld, at samle og arrondere de Kirkerne og Klostrene tilhørende Jordeiendomme; men forenede dem dog ikke derfor til samlede større Jordbrug.

des til at forsyne hans Huusholdning med alle Fornødenheder. Og dertil udkrævedes ikke Lidet; thi var han riig og mægtig, saa omgav han sig med en Skare af Stridsmænd, og holdt en Mængde andre Tjende. Et stort Antal Mennesker spiste saaledes dagligen ved hans Bord. Hans gjæstfrie Huus stod altid aabent for den Fremmede; han bød ofte Frønder og Venner til Gjæst hos sig; og gif det end ved disse Gjæstebude eller til daglig Brug ikke, efter vore Begreber, prægtigt, saa gif det i det mindste overdaadigt til. Især maatte Mad og Drikke være tilstede i Overflodighed. Vare altsaa Landbrugene ikke forholdsviis store, saa behøvedes desto flere, for at forsyne den rige Jorddrotts Huusholdning med det Fornødne. Hørte han, som næsten alle rige Godseiere, til Hærmændenes Tal, saa havde han tillige en betydelig Fordeel ved at dyrke endeel af sine Gaarde for egen Regning, i det disse nemlig efter Loven*) da bleve skattefrie, fordi Hærmændens Krigstjeneste til Hest i fuld Rustning**) skulde ansees for at gjøre Fyldest for alle Afgifter og al Tjeneste, som Staten havde at fordre af disse Gaardes Brugere. Derimod skulde der ydes sædvanlig Leding og anden Tjeneste og Afgift af alle de Gaarde, som han bortfæstede til Landboer †).

Saamange særskilt liggende Gaarde, som Jorddrotten saaledes dyrkede for egen Regning, saamange Avlsforvaltere behøvede han i Regelen til deres Drift. Disse kunde være, og vare vel ofte simple Avlskarle (retheswennæ) eller Bryder i Ordets ældste Betydning; men de Hensyn, der havde ledet Huusbonden til at optage den Bryde, der boede hos ham i Fælledsskab med sig, maatte faae endnu større Betydning,

*) Jydsk L. III. 7. 18.

**) Denne Krigstjeneste var eens, hvad enten vedkommende Hærmænd dyrkede flere eller færre Gaarde for egen Regning, s. J. L. III. 18.

†) Jydsk L. III. 11. 13.

naar Bryden ikke havde sin Bopæl i samme Gaard, som Gieren. Den Opmuntring til at arbejde for sin Huusbondens Bedste, som man havde søgt og fundet derved, at man gjorde Brydens egen Fordeel afhængig af hans Iver for Huusbondens Tarv, blev allermest fornøden, naar han skulde forestaae en langt fraliggende Gaards Avling, hvormed Gieren ikke kunde have stadigt Tilsyn. Man bestemte derfor ogsaa i dette Tilfælde Forholdet imellem Jordbrot og Avlsforvalter, saavidt muligt, i Overensstemmelse med det, der fandt Sted imellem Huusbonde og Fælledsbryde, og kaldte da ogsaa Avlsforvalteren med dette Navn, endskiondt Fælledsskabet i dette Tilfælde maatte blive meget mere indskrænket, end under de forhen omtalte Forhold. Naar Huusbonde og Bryde ikke stadigen boede sammen i een Gaard, saa kunde hverken den fælleds Nytte og Brug af begges rorlige Eiendomme finde Sted i saadan Udstrækning, som under et stadigt Samliv, eller Gaardens Jorder blive dyrkede ved fælleds Arbejde af dem selv, deres Familie og Tyende, eller dens Producter blive benyttede af dem i fuldstændigt Fælledsskab. Kun den Deel af Huusbondens Losore, som fandtes paa Gaarden, lagdes i Fælledsskab med Brydens rorlige Gods. Istedetfor den Hielp til Jordernes Dyrkning, som Bryden maatte savne, havde han en anden, som maaskee netop var givet ham til Erstatning for hiin. Naar nemlig en Bondegaard havde saa stort Tillæg af Jorder, at en Bondesamilie med det sædvanlige Antal af Tyende ikke alene kunde bestride dens Avl, men behøvede fremmed Hielp, fornemmelig dog kun i den travle Saa- og Høsttid, fandt man det paa en Tid, da Dagleie var sielden, nødvendigt, for at sikke sig Hielpen, naar den giordes behov, at bygge nogle smaa Huse paa Gaardens Grund, som man med Tillæg af noget Jord bortleiede til saadanne fattige Bønder, som maatte ønske at betale Leien med bestemt Arbejde

ved Gaardens Drift. Disse Fæstehuse vare de saakaldte Gaardsfæder, og deres Beboere de ovenfor nævnte Gaardsfædemænd eller Junesmænd*). Vondergaarde af sædvanlig Størrelse havde næsten aldrig nogen Gaardsfæder; men til de større Volsgaarde, navnlig saadanne, som bestyrede af Bryder, horte i Almindelighed 2, 3 eller 4 saadanne Fæstehuse, og den Hielp, deres Beboere ydede ved Volsingens Drift, kunde beqvemt træde, og synes næsten bestemt til at skulle træde i Stedet for den, som Gieren og hans Lyende, naar de stadigen boede paa Gaarden, ellers vilde give ham. Hvad endelig Fælledsskabet i Brugten af Gaardens Producter angaaer, saa brugte Gieren sin forholdsmæssige Deel deraf, uagtet han ikke boede der stadigen. Det synes nemlig at have været en almindelig Skik, at rige Godsseiere, der eiede mange Gaarde, opholdt sig med deres Familie og Lyende nu paa een, nu paa en anden af disse. Formodentlig have de ved denne Reisen fra den ene Gaard til den anden, fulgt en vis Plan, og bestemt Opholdstiden paa hver især med Hensyn til Gaardens Størrelse og Production. Den rige Godsseiers kostbare Huusholdning kunde da under et kort Ophold gierne udfordre saa meget, som en simpel Vondfamilie (som Brydens var) kunde leve af et heelt Aar om, og saaledes Huusbonde og Bryde komme til at forbruge en ligestor Deel af Gaardens Frembringelser. Men dersom den Gaard, Fælledsbryden bestyrede, tilhorte en Stiftelse, f. Ex. et Kloster, saa kunde et fælleds lige Forbrug paa Gaarden selv af dennes Frembringelser ei heller paa den anførte Maade finde Sted, og Bryden maatte da bringe til Klosteret de Naturalier, som Munkene ikke maatte fortære udenfor dets Mure. Men disse Naturalier udgjorde i det

*) Det Pligtarbejde, disse Gaardsfædemænd ydede, var Hovetiet i sin ældste Form i Danmark, og over denne Grændse udvidedes det ikke for henimod Slutningen af Middelalderen.

Tilfælde en bestemt aarlig Afgift*), som i ingen Henseende var forskjellig fra den Landgilde, som Landboerne havde at svare, og en Bryde i denne Stilling var i det Væsentlige det Samme, som en Landbo**). Kun var Fæstecontracten for Bryden stipuleret noget anderledes, end for Landboen, da Jorddrottens urørlige Gods, som fandtes paa Gaarden, og overlodes Bryden til Nytte og Brug, lagdes (som sælughslæ) i Fælleds- skab med dennes eget Løbore, imedens Landboen slet ikke fik noget af Jorddrottens urørlige Gods med den Jord, han havde fæstet, eller i alt Fald modtog det (som halzlæ) efter Burdering, og altsaa ved Fæstecontractens Ophævelse atter skulde tilsvare det derefter†). Imidlertid forandrede det Fælledsskab med Jorddrotten, hvori Bryden endnu stedse befandt sig, hans Stilling paa Thinget saa væsentligen, at han der ikke kunde sættes i Klasse med Landboerne, og maatte derfor fremdeles betragtes som Bryde††).

*) Man finder især i den saakaldte Liber Arhusiensis (Langeb. Scr. R. Dan. Tom. VI.) og i Registrum redituum episc. Roesk. (Sammeft, Tom. VII.) mange Exempler paa saadanne bestemte aarlige Afgifter, som Bryder havde at udrede.

***) I Ledingslovene betragtedes de formodentlig ogsaa som saadanne, og vilde, naar de ikke boede paa privilegeret Jord, være forpligtede til Leding. Dette maa nemlig sluttes deraf, at saamange af de Privilegier fra det 13de og følgende Aarhundreder, hvorved Geistlighedens Bønder fritoges for Leding, udtrykkeligen nævne baade Bryder og Landboer (villicos et colonos), som fritagne, da det første Navn ellers vilde være overflødig, saasom Fælledsbryder af det sædvanlige Slags, der henregnedes til Tyendeclassen, ingenstunde være forpligtede til, ja ei engang kunde sendes i Leding (s. min Afh. de instit. mil. Danor. I. 108—11). Derimod nævne, saavidt jeg har bemærket, de ældre Privilegier fra det 12te Aarhundrede kun Geistlighedens Landboer som fritagne for Leding. Maaſkee existerede den her omtalte Klasse af Bryder dengang endnu ikke, eller der vare maaſkee da kun meget faa af det Slags.

†) Jfr. ovenfor Pag 118, Anm. **, Pag. 121, Anm. **.

††) R. Anchers jur. Skrifter II. 539.

§ 5.

Den Maade at lade sit Gods bestyre paa, som private Jorddrotter i Almindelighed sandt fordeelagtigst for dem, maatte ogsaa være fordeelagtigst for Kongen, som var Landets største Jorddrot, og havde den allerstørste Deel af sine Indtægter af det meget betydelige Kronen tilhørende Jordegods, som laac spredt over det hele Rige*). Man maa derfor allerede heraf formode, at ogsaa Kongerne lode deres Gaarde bestyre ved Bryder, og vi vide med Visshed, at dette var Tilfældet**). I vore Kroniker, Diplomer og Love omtales ogsaa oftere Kongens Bryder (konungs brytiæ); men man skulde ved første Dickast troe, at Ordet Bryde her brugtes i en ganske anden Betydning, end sædvanligt; thi det er aldeles klart, at paa de allerfleste Steder, hvor Kongens Bryder omtales, er det Kongens Lehnsmænd, Fogeder eller Embedsmænd, altsaa anseete Embedsmænd, der kaldes saaledes †). Man kunde maaskee falde paa at troe, at Ordet Bryde her skulde betyde en Forvalter i Almindelighed, og saaledes kunne bruges til at betegne den Embedsmand, der varetog endeel af Kongens Forretninger. Men bryti betydede ei Andet, end en Uvisforvalter, og kunde altsaa allerede af den Grund neppe bruges i den omtalte almindelige Bemærkelse. Desuden naar Forholdene undersøges nøiere, saa viser det sig snart, at Ordet her ikke bruges i nogen usædvanlig Betydning. Disse

*) Hvor betydeligt dette Jordegods var under Valdemar Seier, kan bedst sees af denne Konges Jordebog, som findes hos Langeb. Scr. R. D. Tom. VII.

***) Staaenke L. XV. 3.

†) Snorre Sturles., Heimskr. I. 228 (i den store Rbh. Udg.) Langeb. Scr. R. D. III. 156. 164. Diplom A. M. I. 7. 30. St. L. VII. 21. IX. 5 (jfr. Andr. Sunonis Leg. pr. Sc. IX. 8.) Urbotem. c. 9. Valdemars Siæll. L. III. 13. R. Crits L. III. 49. 50. 57. 58. 63. Terpager, Ripæ Cimbr. p. 685.

Kongens Embedsmænd vare i Virkeligheden tillige Kongens Bryder, som vi ret strax skulle faae at see. Den sædvanlige Maade, hvorpaa Kongerne i Middelalderen lønede de Embedsmænd, hvis Hielp de behøvede til enten under deres umiddelbare Tilfyn at styre Rigets almindelige Anliggender, eller i det^s forskellige Provindser og i de mindre Distrikter, hvori disse vare inddeelte, at varetage de Pligter, der paalaae Regenten, og iagttagelse hans Tary, bestod deri, at der anvistes dem en for deres Stilling passende Indtægt af Kronens Gods, hvortil undertiden kom en vis Deel af de Indtægter, de havde at hæve paa Kronens Vegne. Paa Grund af denne Lønningsmaade kaldtes et saadant Embede, det være stort eller lidet, et Lehu, og dermed var i Regelen altid forbundet Nytte og Brug af idetmindste eet Kronen tilhørende Gods, paa hvilket Lehnsmanden da tog Bopæl*). Spørgsmaalet er nu, under hvilke Betingelser, eller med hvad Ret og Frihed han nyttede dette Gods. Da Godset vor Kronens Eiendom, saa kan Lehnsmandens Brug af samme egentlig kun tænkes under en dobbelt Form. Guden var hans Forhold til Kongen som Jordrot analogt med Landboens Forhold til sin Huusbonde, idet han beholdt som Vederlag for sin Tieneste Indtægten af Godset enten heel og holden, eller dog saameget deraf, som blev tilbage, naar han havde afgivet en vis Deel til Kronen, eller og Lehnsmanden var Bryde paa Kongens Gods. Begge disse Former have maaskee været anvendte. Men de anførte Steder, hvor Benævnelsen „Kongens Bryde“ bruges som eensbetydende med „Kongens Lehnsmand“, forudsætter ligesvem at den sidstnævnte Form, idetmindste i det 12te, 13de og 14de Aar-

*) I vor ældre Lov kaldes Lehnsmandens Bopæl flere Gange uden videre konungs garth eller Kongens Gaard (s. K. Erik's Lov III. 49 62 sammenlignet med St. L. VIII. 1, Urbotem. c. 41 og Bald. S. L. III. 13. Jvfr. A. Sumonis L. pr. Sc. IX. 8.).

hundrede, har været den sædvanlige; thi ellers kunde disse Benværelser ikke bruges i Flæng. Umbudsmanden (exactor) var altsaa paa sin Embedsgaard, Kongens Bryde. At hans Ret, som saadan, ikke strakte sig videre, end andre Bryders, seer man tydeligt af et i denne Henseende mærkeligt Sted i Andreas Sunesens Paraphras af Skaanske Lov, l. IX. c. 8, saaledes lydende: *In jure compræhendendi aliena et propria redimendi animalia et in quantitate satisfactionis vel æstimationis præstandæ vel sumendæ inter exactorem vel villicum Regis vel Episcopi et quemvis alium nihil differt. At in mansione sua vel Rege vel Episcopo existente, si sibi damnum in suis agris inferatur ab animalibus scientis domini et videntis, æstimationi damni dati, propter contemptum præsentis Regis vel præsulis honorificentiam in tribus marcis nummorum contemptus precium adjungetur. Si vero casu, domino ignorante, fuerit damnum datum, nihil præter æstimationem damni dati trino probandam juramento, licet præsens Rex vel Episcopus obtinebit*).* Kongen vedblev altsaa fremdeles at være Huusbonde i den Gaard, hvormed han havde forlehnet Umbudsmanden, og opholdt sig undertiden der. Umbudsmanden, hans Bryde, havde som saadan et engang Ret til at modtage i eget Navn de Boder, Andre kunde have at betale for Brud paa Markfreden, da denne efter Loven tilkom Huusbonden. Derimod kan man ikke see af dette Sted, om Lehnsmanden var Fælledsbryde eller simpel Avlsforvalter i Kongens Gaard. Men i sidste Tilfælde vilde hans Stilling være saa underordnet, at han neppe i den kunde hævde den ham, som Kongens Umbudsmand, tilkommende Anseelse. Hans Embede var desuden et Lehn, og dette Navn forudsætter altid, at Noget var overdraget

*) Det tilsvarende Sted i St. L., IX. 5, er mindre udførligt og oplysende.

draget Vedkommende til Nytte og Brug imod visse Forpligtelses Opfyldelse. Endelig antyder Jydske Lov bestemt nok, at Umbudsmanden var Fælledsbryde, naar den forbyder (2 Bog, 1 Cap.) at nogen man ma have i eet hæræth bothæ leen oc sannend doom, det vil sige, at Nogen i eet Herred til samme Tid beklæder en Umbudsmands og en Sandemand's Embede. Men ovenfor i samme Capitel har Loven opstillet som Betingelse for at vælges til Sandemand, at hvar there scule haue eghen i then fiarthing, ther the ere sannend men i, at mindstæ sellægs bryti oc ei landbo. Skulde altsaa Umbudsmanden overhovedet nogensinde kunne blive Sandemand, saa maatte han være, at minsta sellægs bryti. Det nytter ei at antage, at Umbudsmanden muligens havde særskilte Giendomsjorde; thi da det var forbudt i Loven, at den Selveierbonde, der blev Bryde hos en Anden, maatte være Nævning længere — fordi en Bryde ikke kunde fungere som Nævning*) — saa var det sikkert ligesaa utilladeligt, at han, efterat han var blevet simpel Bryde hos en Anden, valgtes til Sandemand. Det forbydes derfor ei heller Umbudsmanden at paatage sig en Nævning's Bestilling, fordi det nemlig, var umuligt, da han, som Bryde, ikke kunde beklæde denne sidste Post.

Ifølge de her anførte Grunde, synes det altsaa at være afgjort, at det forhen forklarede Forhold imellem Jorddrotten og hans Fælledsbryde var lagt til Grund ved Bestemmelsen af Forholdet imellem Kongen, som Jorddrot, og hans Lehnsmænd. Ogsaa deri lignede uden Tvivl Lehnsmændens Stilling den, hvori den adelige Jorddrot's Bryde befandt sig, at han til visse Tider havde Kongen til Gæst hos sig, og kunde betragte de betydelige Udgifter til hans Hofholdning ved saadan Seilighed som den Andeel, Kongen, hans Huusbonde,

*) 3. 2. II. 51. 57.

ifølge Fælledsffabsløven havde Ret til at fordre af Gaardens Frembringelser. De Gaarde, som saaledes overlodes Lehnsmændene vare sædvanlig de største, Kongen eiede i det paa-giældende District*), fordi Kongen, naar han kom der i Eggen, regelmæssigen pleiede at tage Vopæl hos ham. Var der i et Herred en Borg, der tilhørte Kongen, saa var denne Borg altid en Lehnsmands Sæde**) og Kongens Volig, naar han paa de Reiser, han ideligen foretog omkring i Rigets forskjellige Provindsler, kom i dens Omegn. Sielden varede dog nok disse Besøg længe, og deres Varighed var vel i Almindelighed afspasjet efter Lehnets Størrelse †). De kunde ellers let være blevne altfor byrdefulde for Lehnsmanden; thi Kongerne reiste i de Dage sædvanligen med et meget talrigt Følge, og de Quantiteter af Mad og Drikke, der udfordredes dagligen til en saadan Hofholdning, vare meget betydelige ††). Smidlertid faldt langt ikke den hele Udgift Lehnsmanden til Byrde. Sielden kunde han huse det hele Følge, og en stor

*) Ibetmindste var det ellers Skik i lignende Tilfælde. Saaledes vare de Gaarde, den Roskildske Biskops Umbudsmand beboede, altid blandt de største, som Bisperne havde i hvert District især, s. Regist. red. ep. Roesk. Scr. R. D. Tom. VII.

**) Flere saadanne Lehnsmænd, som havde Slotte i Forlehuuing, kaldes i Documenter fra det 12te Aarhundrede netop Bryder. Saaledes nævnes i Bitherslagsretten Æsge bryte aff Wartwick (Scr. R. D. III. 164 jfr. 156), Eskil, villicus Roskildensis i et Dipl. fra Aaret 1138, Tovo, villicus de Slangetorp, og Thurbernus villicus de castro i et andet Diplom af A. 1170 (Dipl. A. M. I. 7. 30).

†) I Baldemars Jordebog angives ved mange Herreder og Riidskæder Antallet af de Degn, de havde at beverte Kongen og hans Følge, naar han giæstede dem (s. p. 2. 9. 17. 22 fg. 33. 35. 39—43). Det største Antal Dogn, Kongen derefter opholdt sig i eet Herred paa eengang, var fire, i mange kun eet eller to.

††) Hvad der behøvedes til Kong Baldemars Seiers Hofholdning, naar han drog om paa Glæslerie, blot i to Dogn, kan sees af Bald. Jordeb. p. 53 (Scr. R. D. VII. 533).

Deel af samme indqvarteredes derfor i Omegnen. I ethvert Tilfælde maatte Stædernes Borgere og de omkringboende Bønder efter vedtagne Regler yde Bidrag til Kongens og hans Folges Bevertning og Forsynelse med alle Fornødenheder, naar han gæstede deres Egn.*)

I den samme Stilling, hvori de kongelige Lehnsmænd befandt sig, som Fælledsbryder, befandt sig ogsaa, som man seer af det ovenfor anførte Sted af Andreas Sunesens Paraphras, Bispernes Fogeder og Umbudsmænd, og formodentlig have Underlehnsmændenes Stilling i de øvrige fyrstelige (hertugelige og grevelige) Lehn været overeensstemmende dermed.

§ 6.

Vi have i det Foregaaende seet, hvor høist forskiellige de Vilkaar vare, hvorunder Bryderne i Middelalderen levede, da man med dette Navn har betegnet saavel Bondens trælbaarne Nolskarl, som Kongens høitbetroede Lehnsmænd, det pleiede at høre til Rigets meest ansæete Slægter. For Loven, har der vistnok ogsaa været stor Forskiel paa Brydernes Rettigheder ifølge den store Forskiellighed i deres udvortes Stilling og Forhold til Huusbonden. Den trælbaarne Bryde havde naturligvis ligesaa lidt, som andre Trælle, nogen Rettigheder for Loven, der satte dem samtlige i Glæsse med Bondens Huusdyr. Var Bryden en fribaaren Tjenestekarl, saa havde han de Rettigheder, der vare fælleds for alle Fribaarne, men stod dog, som henhørende til Tyendeclassen, aldeles under sin Huusbondens Værgemaal. Fælledsbrydens Stilling var derimod

*) Man seer af de i de to foregaaende Anmærkninger, anførte Steder af Baldemars Jordebog, at det ei alene var bestemt, hvad der skulde ydes til Kongens Høsholdning ved saadan Leilighed, men ogsaa, at denne Bevertning idetmindste i visse Tilfælde kunde afkøbes med bestemte Pengesummer. Gæsterie betragtedes derfor ogsaa som en anden Skat, og lignedes, som saadan, imellem Yderne. Jfr. Friis, Stiefors Bestr. p. 87. Badens hist. Afh. II. 419—422.

mere selvstændig, fordi han tillige var Medeier af alt til den Gaard, hvorpaa han boede, hørende Løsøre; men han traadte dog ingensinde ganske ud af den afhængige og underordnede Stilling, det Tyndeforhold, hvori Bryden oprindeligen havde staaet til sin Huusbonde. Han eiede en egen Voeslod, men var, for Loven, ikke selvstændig Herre deraf, fordi den var lagt i Fælledsskab med Huusbondens Løsøre. Han ansaaes derfor i Loven unegtigen for en mere vederhæftig Mand, end Landboen, men hans Stilling var dog mere afhængig, end dennes; thi Landboen var idetmindste Huusbonde i den Gaard, han beboede med Familie og Tynde*); det var Bryden ikke. Fra denne underlige Blanding af Selvstændighed og Afhængighed i Brydens Stilling hidrører den tilsyneladende Modsigelse i Loven, naar den bestemmer, hvad Bryden havde Ret og ikke Ret til. Jorddrotten var, og vedblev at være Gaardens egentlige Huusbonde, og Loven erkendte kun een saadan i eet Fælledsskab. Naar altsaa Gaarden selv med dens Tiliggende, dens Beboere, Besætningen eller Indboet led nogen Skade eller Overlast ved Andres Vold, Indgreb eller Uagtsomhed, saa var det Jorddrottens Sag at paatale det til Thing. Han hævdede de derfor skyldige Boder**). Kun naar det var Brydens egen eller hans Kones eller hans Børns Personer, som havde lidt Overkast (ved Hærværk), var Bryden selv berettiget til at søge Opreisning derfor paa vedkommende Thing. Desuden tillod Loven, at Bryden maatte "ran sværæwm alt thet, ther til then garth hörer, ther han ær bryti

*) 3ydste L. II. 32. 33.

***) Andrea Sunonis, Leg pr. Sc. IX. 8. 3ydste L. II. 33. 67. Dette forhindrede imidlertid ikke, at Bryden, hvis han selv var Jorddeier, og havde en anden Gaard, som han lod drive ved en Bryde, i lignende Tilfælde, der udøvede den Huusbonderet, som han paa den Gaard, han selv beboede, maatte overlade til en Anden, s. J. L. II. 67.

fore," paa Huusbondens Vegne, dog kun naar Huusbonden anmodede ham derom. Efter Lovens Bud var det Giermanden, som skulde sværge i Tilfælde af Ran "forthi han væt görst, hwa hanum ræntæ." Men da Bryden dog var Med-eier, og kun han i Almindelighed havde den nylig anførte Grund for sig, saasom han boede paa Gaarden, da Ranet skete, imedens Gaardens Gier maaskee da var fraværende, saa tillod Loven i dette Tilfælde en Afvigelse fra den almindelige Regel*). Bryden var saaledes, ifølge det Anførte, ikke at henregne til Tyendets Klasse; thi han var Huusbonde i sin egen Familie**) og forsaavidt sin egen, sin Kones og sine Børns Værge. Men han var ei tillige Værge for sin Eiendom, da den var lagt i Fælledsskab med hans Huusbondes Vedvære. Bryden var altsaa ikke sin egen Værge i Ordets fulde Betydning, og han kunde derfor ei heller paatage sig Værgemaal for Andre***); thi det var Formynderens Pligt at modtage sin Myndlings Gods enten i Fælledsskab med sit eget eller efter Burdering, og saaledes bestyre det for ham†). Denne Forpligtelse kunde Bryden, ifølge sin Stilling, ikke opfylde, da hans eget Gods laae i Fælledsskab med en Andens. Efterdi Fælledsbryden, som saadan, ikke selv havde Jordeiendom, saa kunde han ei heller ††) gaae i Borgen for sig selv (eller Andre) naar Sigtelse gjordes for Tyvsfag †††). Af samme Grund kunde han ei heller blive

*) Jydsk Lov II. 66. 77.

***) R. Anders' saml. jur. Skr. I. 421.

***) Jydsk Lov I. 31.

†) R. Eriks S. I. 48. III. 10. jfr. Jydsk Lov I. 30.

††) Medmindre han udenfor Brydefælledskabet havde særskilt Grundeiendom; thi da var paa den Maade Betingelsen opfyldt.

†††) Jydsk Lov II. 104. Derimod kunde Bryden uden Tvivl gjerne være Borgen for Penge, hvis vedkommende Creditor vilde ansee ham for vederhæftig nok dertil, see Jydsk Lov II. 65.

blive Nævning; thi dertil kunde kun vælges "the, thær thrigi mark men æræ, athælbonde oc æi bryti æth lanbo, num the, ther uppe halde for them fult landværnæ"*) , det vil sige, kun saadanne, som eiede en Heelgaard, og som, naar Beding paabødes, udredede en Tredingshavn**). Dette haandhævedes med saadan Strengthed, at, hvis Nogen som Gaardciær var bleven valgt til Nævning, og derefter blev Bryde hos en anden Jorddrot (hvilket dog kunde skee, uden at han solgte sin Eiendomsgaard), saa kunde han ikke længere vedblive hiin Function***). Derimod kunde han, som den, der var en vederhæftig Mand, i de Provindsfer, hvor jydsk Lov gieldt, blive udnævnt til Sandemand †). Da netop de vigtigste Sagers Paadømmelse efter denne Lov var overdraget Sandemændene, saa er det paafaldende, at Bryden kunde blive Sandemand, naagtet han ikke kunde blive optaget iblandt Nævningerne, der domte i mindre vigtige Sager. Grunden hertil er maaskee denne. Det var Bønderne selv, som valgte Nævningerne. Disse fungerede i eet Aar uden Vederlag for derpaa anvendt Tid og Umage. Deres Function betragtedes derfor som en Byrde, man gierne ønskede sig fri for, og tvingende Bestemmelser vare nødvendige, for at formaae Vedkommende til at paatage sig den ††). For at nu ikke under disse Omstændigheder Valget skulde falde paa saadanne, der manglede Evne til at offre denne Bestilling den fornødne Tid, var det maaskee nødvendigt at indskrænke Valgbarheden til Gaardciærne alene. Sandemændene bleve derimod udnævnte af Kongen og, som

*) Jydsk L. II. 51.

***) S. min Afh. de institut. milit. Danor. I. 106 fg. 114 fg.

***) Jydsk L. II. 57.

†) Sammeft. II. 1.

††) Sammeft. II. 51. 52.

som det synes, paa Livstid*). Da nogen Indtægt var forbunden med denne Bestilling, saa kunde den anses for et Slags Lehn, hvoraf Indtægten vel ei var stor, men dog tilstrækkelig til at lønne Umagen**). Valgbarheden kunde derfor her, uden Skade for Diemedet, udstrækkes til alle bosiddende Mænd i Herredet, der kunde anses for tilstrækkeligen vederhæftige, eller havde egen Boeslod†). Derved bleve Fælledsbryderne valgbar. Maa skee her Kongens Dufte at høre sine Bryders Anseelse, og at give dem iblandt disse, som han ikke kunde forsørge med et egentligt Lehn, denne Bestilling som en lille Erstatning, ikke været uden Indflydelse ved denne Udvidelse af Valgbarheden til Bryderne.

De her omtalte Lovbestemmelser om Fælledsbrydens borgerlige Rettigheder og Forhold ere tilligemed dem, der nævnes eller paaberaabes ovenfor i § 3, de eneste i vore gamle Love, der tage særegent Hensyn til Bryderne, og nærmere betegne deres Stilling. Da nu alle disse Bestemmelser, som jeg troer at have viist, passe til Fælledsbrydens Stilling, saa maa jeg forkaste deres Mening, som af disse Lovbestemmelser Indhold have uddraget den Slutning, at de sigte til to forskellige Slags Bryder. Af denne Mening ere næsten alle mine Forfælgere. Herzholm er den eneste, som synes at være imod den, idet han dadler Ostersen, fordi denne i sit Glossarium forklarer Brydens Navn ved Uolskarl; men han har ikke nøiere udviklet sine Grunde. Kosod Ancher synes vel i Be-

*) Jydsk L. II. 1. 4.

***) De 8 Sandemænd skulde for hver Sag, de paadømte, tilsammen have $\frac{1}{2}$ Mark Sølv, det var paa Tider, da Loven gaves, omtrent 8 Rbd. eller 1 Rbd. til hver, et dengang ikke ringe Honorar for saadanne Forretninger, om de endog saa stundom var forbundne med Reiser til Landsthinget.

†) Dette maatte forudsættes som nødvendigt, da Sandemændene i visse Tilfælde kunde ferbryde deres Boeslod, s. Jydsk L. II. 1. 5. 7.

gyndelsen af sin Undersøgelse om Bryderne at dele Herzholms Mening, og at ville have alle i vore ældre Love omtalte Bryder anseete for Fælledsbryder*), men længere henne i samme Undersøgelse**), hvor han kommer til at sammenligne Jydske Lovs Bestemmelser angaaende Bryden, forekomme disse ham uforenelige, og han anseer det, paa Grund deraf, for nødvendigt at antage, at de sigte til to forskellige Classer af Bryder. Denne Anskuelse bestrækte Anchers Samtidige og Ven, den lærde Islænder Hans Finnsen (siden Biskop i Skalholt) ved den Bemærkning***), at Brydens Navn i Island havde været brugt, og endnu brugtes om en Huusfoged eller Volsforvalter, der intet Fælledsskab havde med Huusbonden, hvorfor han meente, at der sigtedes til saadanne ved de Lovbud, der ikke kunde antages givne for Fælledsbryder. Denne Mening har senere ei blot Hofod Ancher selv†), men ogsaa alle nyere Forfattere, der have berørt dette Emne, givet deres Bifald, Schlegel††) dog med det Tillæg, at Fælledsbryder ikke, som Ancher troer, maae betragtes som de almindelige, og de simple Bryder — Redesvende, Volskarle — som udgjørende en Undtagelse, men omvendt. Jeg har Intet at indvende imod Brydenavnets dobbelte Betydning, og har selv ovenfor†††) antaget, at dets oprindelige Betydning ogsaa i Danmark er det samme, som man senere udtrykte ved Ordet Redesvend. Men jeg seer ingen gyldig Grund til at antage, at de tre Bestemmelser i Jydske Lov, som man vil have forstaaet om dette Slags Bryder, sigter til dem. Det ene af disse Lovsteder er J. L. II.

*) R. Anchers saml. jur. Str. II. 532—537.

**) Sammest. S. 541. fgg.

***) Blandt Anm. til R. Anchers Lovhist. II. 510 fg.

†) I sin Udg. af Jydske Lov, Pag. 305 fg.

††) I Anm. til R. Anchers jur. Str. II. 531 fg. 542.

†††) Side 115.

104, hvor det negtes Landboen, Bryden, Leiedrengen og Innesmanden at kunne gaae i Vorgen for sig selv, naar de sigtes for Tyveri. Grunden dertil anføres iforveien i samme Capitel, hvor det siges, at kun den, der selv eiede Jord, kunde i det Tilfælde borge for sig selv. Men altsaa kunde jo Fælledsbryden ikke i en Tyvssag være sin egen Vorgen, og altsaa kan paa dette Sted bryti meget vel forstaaes om Fælledsbryden, og det maa forstaaes om ham, da det ellers vilde være ubegribeligt, hvorfor Loven udtrykkeligt skielner imellem bryti og læghædræng. Det andet Sted er J. L. II. 51, hvor det siges, at en Bryde ligesaa lidt, som en Landbo, kan vælges til Nævning. Da Fælledsbryden var en vederhæftig Mand, der kunde blive Sandemand, saa maatte han ogsaa, mener man, kunne blive Nævning. Men da man seer af samme Capitel, at kun Selveier-Gaardmænd kunde vælges til denne sidste Bestilling, saa er det klart, at Fælledsbryden ikke kunde faae den, og uden Tvivl menes paa dette Sted ved Ordet bryti ingen anden, end denne; thi ved at forstaae Ordet anderledes, lader man Loven giøre en i denne Sammenhæng meget overflødig Bemærkning (Ingen kunde drage i Tvivl, at Leiedrengen ikke var valgbar), imedens den da ikke gjorde opmærksom paa, hvad der dog kunde være værdt at lægge Mærke til, at Fælledsbryden, som kunde blive Sandemand, ikke var vederhæftig nok til at blive Nævning*). Det tredje Lovsted endelig er J. L. I. 31, hvor det formenes "bryti oc thræl" at være Andres Bærge, fordi de ikke vare Bærge for dem selv. Da Fælledsbryden, bemærker man, ifølge J. L. II. 66 og 67, var sin egen Bærge, saa kan det

*) At endog R. Ancher har kunnet staae i den Formening, at Fælledsbryden var valgbar (det maa han have troet ifølge hans Lantegang i Saml. jur. Skr. II. S. 541), viser netop, at denne Bemærkning i Loven ikke var overflødig.

ikke (hvis man ei vil antage, at Lovens Bestemmelser 'modsig sig selv) være en saadan, der menes ved forstnævnte Ord. Her maa altsaa bryti betyde en simpel Uolskarl, hvilket ydermere kan sluttes deraf, at det sammenstilles med "thræl" Jeg har ovenfor vist, at den formeentlige Modsigelse kun er tilsyneladende, og at J. E. I. 31 maa idetmindste have gældet Fælledsbryden tillige. Sammenstillingen af Ordene bryti og thræl tilraader netop at tage det første Ord i Betydningen af Fælledsbryde; thi ellers er Modsetningen imellem de to Ord saa ubestemt og ufuldstændig, at Lovconcipisten neppe vilde have tilladt sig ved dem at betegne Bondens mandlige Tyende i Almindelighed. Bryti kan nemlig i Betydningen af simpel Uolskarl hverken modsættes de øvrige Tjenestekarle som væsentlig forskiellig fra dem, eller betegne det fribaarne mandlige Tyende i Modsetning til det trælbaarne. Thræl kunde gierne være bryti i denne Betydning, og var Bryden ei Træl, saa var der maaskee, foruden ham, andre fribaarne Tyende i Bondens Tjeneste, som altsaa, idetmindste ikke i denne Modsetning, kunde kaldes med et fælleds Navn Trælle. Derimod er der bestemt Modsetning imellem Fælledsbryden og de egentlige mandlige Tyende ved Siden af meget Analogt i deres Stilling. Denne Modsetning formoder jeg at være udtrykt ved de to sammenstillede Ord bryti og thræl. Maaskee har dette Lovsted faaet sin Form en rum Tid før Lovbogens Samling, da Træl virkelig var fælleds Navn for Bondens mandlige Tyende.

§. 7.

Derfor det nu altsaa tør anses for vist, at alle de Bestemmelser, vore Love indeholde angaaende Bryder, sigte til Fælledsbryderne, saa paatrænger sig naturligen det Spørgsmaal, om der paa den Tid, da vore gamle Provindsiallove samlede, ordnedes og nedskreves, i Begyndelsen af det 13de

Harhundrede, fandtes i Danmark andre Bryder, end disse. Fordi vore Love ingen Bestemmelser indeholde angaaende andre Bryder, tør vi vistnok ikke give et benegtende Svar paa dette Spørgsmaal; thi Bondernes Uolskarle kunde gjerne have ført Navn af Bryder, uden at man kunde see det af Lovene, da deres Stilling for Lovene ikke kan have været forskjellig fra de andre mandlige Tyendes, og derfor ingen Anledning have givet til særskilt at omtale dem*). En vægtig Grund til at give et bekræftende Svar paa hiint Spørgsmaal synes derimod at ligge deri, at Ordet Fælledsbryde bruges i Lovene; thi dets Brug synes ligefrem at føre til den Forudsætning, at der gaves andre Bryder, der ikke befandt sig i saadant Fælledsskab**). Men dette Ords Brug beviser dog meget Mindre, end man ved første Blik skulde troe. Det bruges kun paa to Steder i Jydske Lov, II. 1 og 67, og ikke for at skille nogle Bryder fra andre, men kun for at fremhæve det Charakteristiske ved Brydernes Stilling, at de vare i Fælledsskab med Huusbonden og derfor Medeiere af Løsøret og Besiddere af en egen Boeslod. Det er nemlig derfor, at de paa disse Steder blive omtalte. Paa det sidst anførte Sted, hvor Fælledsbryden nævnes ligeoverfor Uolskarlen, altsaa netop ligeoverfor den Person, hvorfra han ved det foransatte Tillæg til Navnet skulde adskilles, seer man tydeligt, at det ikke er for denne Adskillelses-Skyld, at han kaldes saaledes; thi Uolskarlen kaldes her retheswen †). Naar derfor Schlegel

*) Dette Forhold afgiver tillige en almindelig Grund for, at vi ei engang kunde vente i Lovene at finde særskilt Hensyn taget til de simple Bryder. Det er altsaa forsaavidt i sin Orden, at det er blevet søgt forgiæves.

***) Derpaa grunder ogsaa Schlegel fornemmelig sin Paastand, at simple Bryder ei blot eksisterede, men endog vare de sædvanlige, R. Ankers jur. Skr. II. 584 fg.

†) En tho skal husbonden . . . a thingi liusæ, at han ær sælughs bryti

af denne Sammenhæng uddrager den Slutning*), at Bryden ordentligviis kun var Redesvend, eftersom der udkrævedes formelig Ehingslysning, forat han skulde agtes for Fælledsbryde, saa forudsætter han unegteligen som afgjort det, der først skulde bevises, at den, der forestod Bondens Avling ordentligviis kaldtes Bryde, da man tvertimod efter denne Sammenhæng maa troe, at han sædvanligen kaldtes Redesvend, og kun, naar han var i Fælledsskab med Huusbonden, fik Navn af Bryde. Brugen af det sammensatte Ord Fælledsbryde paa de to nævnte Steder betyder altsaa ikke Mere, end den beskrivende Tillægsætning, som findes i Kong Erik's 6. Lov II. 19 ved Ordet brytie, nemlig thæn, thær sælugh hauær laugh with bondæn: det vil sige, Tillæget ophæver kun det Charakteristiske ved Brydens Stilling. Derimod afgiver den stadige Brug af Ordet Bryde uden noget Tillæg paa alle de mange andre Steder i Loven, hvor det dog skal betyde Fælledsbryde, et temmeligt sikkert Beviis for, at ingen Forverling var at befrygte derved, hvoraf man atter tør slutte, at der ikke vare Andre, som førte dette Navn. Jeg anseer det af disse Grunde for at være i det mindste i høi Grad sandsynligt, at Ordet Bryde i det trettende Aarhundrede kun brugtes til at betegne det Slags Bryder, hvis Stilling nøiere karakteriseres ved det sammensatte Ord Fælledsbryde, uagtet dets ældre Betydning maaskee endnu erindredes.

§. 8.

Denne særegne Betydning har maaskee Navnet beholdt igiennem hele det trettende, fiortende og en Deel af det femtende Aarhundrede. Dog er formodentlig Fælledsflabet imel-

oc æi ræthe swen. Betydningen af Ordet retheswen har R. Ancher forklaret i sin Udg. af Jydske L. S. 338 fg. Det forekommer ogsaa J. L. II. 71.

*) J. Num. til R. Anchers jur. Str. II. 534 fg.

lem Bryden og hans Huusbonde i denne Periode mere og mere almindeligt blevet modificeret og indskrænket paa samme Maade, som det rimeligen allerede tidligere pleiede at skee paa Klostergodserne*), idet Fælledsbryden forpligtedes til, istedetfor den Deel af Godssets Frembringelser, som den fraværende Gier ei kunde fortære paa Gaarden selv, at betale ham en bestemt aarlig Landgilde. Muligen har endog det Fælledsskab; hvori Brydens Gods, selv i dette Tilfælde, tidligere blev lagt med Jorddrottens paa Gaarden værende Løsbø (Besætning, Avlsredskaber etc.) i det nævnte Tidsrum efterhaanden ophørt, saa at Bryderne i det femtende Aarhundrede vare forvandlede til almindelige Fæstere. Idetmindste omtales de i et Rescript af Kong Frederik I. fra A. 1523 aldeles som saadanne**), og i den her givne meget fuldstændige Fortegnelse over de dem paahvilende Forpligtelser, er der ingen, som ei pleiede at paalægges den almindelige Fæstebonde. Imidlertid er dette Rescript tillige et Beviis paa, at der endnu 1523 gaves en egen Klasse af Fæstebønder, som kaldtes Bryder. Dog førte de neppe dette Navn paa Grund af noget Særegt i deres Forhold til Jorddrotten, men kun fordi de havde saadanne Gaarde i Fæste, som forhen pleiede at drives af Bryder, og som derfor almindeligen kaldtes Brydegaardet†). Da disse Gaarde i Almindelighed vare større, end sædvanlige Bøndergaardet††), saa udgjorde nu denne Forskiel i Fæstegaardens Størrelse den eneste Forskiel imellem Bryde og Landbo. I nyere skrevne Ordsforklaringer ved Løvbøgerne ved man derfor ikke at angive andet Særegt for en Bryde, end

*) S. ovenfor S. 125 fg.

**) Danske Magaz IV. 224.

†) I vore latinske Jordebøger kaldes saadanne Gaarde altid curiæ villicales.

††) S. ovenfor Side 122. 125. 131.

det, at han havde Jord til to Plove*). Marsagen til de Forandringer, der saaledes ere foregaaede i Fælledsbrybernes Vilkaar i det tiende og femtende Aarhundrede, maa søges i de Forandringer, der til samme Tid foregik i Adelsens Levemaade og hele Stilling. Herremændene forlode mere og mere den Levemaade, de tidligere havde været vant til, som rige Bønder, boende i flette og rette Bøndergaard. De byggede sig store Steenhuse, der kunde afgive smukkere og rummeligere Bopæle for dem, mere passende for den Stads og Pragt, hvormed de nu omgave sig. Dertil kom, at Tiderne vare hoist urolige: Retten sad i Spydstagen; Herremændene laae i evige Fejder med hverandre indbyrdes, og vare ideligen udsatte for Overfald af deres Fiender. De befæstede derfor deres Borge med Volde, Mure og Grave, og sørgede i Almindelighed for at have deres Siemmeder vel forsynede med Mundforraad, for at de kunde udholde en Beleiring, hvis det gjordes fornødent. Under saadanne Forhold maatte naturligvis den tidligere Sædvane, at reise omkring fra den ene af deres Gaarde til den anden, ophøre. Bryden maatte nu bringe de Fødemidler, som Jorddrotten med Familie og Tjenerskab forhen havde fortæret paa Brydegaarden selv, til den befæstede Borg, som han nu stadigen beboede, og forvandlede saaledes til Fæster. Dette kunde formodentlig, ifølge Adelsens daværende Stilling, skee, uden at den Skattefrihed, som forhen havde været tilstaaet disse Brydegaarde paa Grund af, at de dreves af Herremændene selv**), derved gik tabt. Men dette har dog maaskee givet Anledning til, at disse skattefrie Gaarde beholdt Navn af Brydegaarde og deres Forpagtere Navn af Bryder, for at kunne adskilles fra Adelsens alminde-

*) R. Anders jur. Skr. II. 548. Man lægge herved i Forbigaaende Mærke til, hvor store disse Brydegaarde pleiede at være.

**) S. ovenfor Side 123.

lige Fæstegaarde, som vare skattepligtige. Omtrent samtidig med den her omtalte Forandring i Brydernes Stilling paa Adelsens Godser, maa en lignende være forgaact med Bryderne paa Kronens Gaarde; thi i det omtalte Rescript af A. 1523 sættes disse aldeles i Glasfe med Bryder paa Adelsens og Bøndernes Gaarde. At Forandringen ogsaa udstrakte sig til Kongens Bryder, var vel forarsaget deels derved, at den gamle Skik, hvorefter Kongerne tilbragte den største Deel af Aaret paa Reiser omkring i Riget, ophørte*) i det femtende Aarhundrede, fra hvilken Tid af deres stadigere Residens paa enkelte Slotte kan dateres, deels, og maaskee endnu nærmere, ved de Forandringer i vor Lehnforfatning, der danne Overgangen til dennes nyere Periode. De mindre Lehn (Umbudsmændenes), der i ældre Tider idetmindste meget steldent indbefattede mere, end eet Herred**), fandt Herremændene senere (formodentlig paa Grund af den tiltagne Pragtsyge, der maa have foreget deres Fornødenheder meget betydeligt) for smaa til ene at afgive standsmæssig Underholdning for

*) De Udgifter dette Gæsterie havde forarsaget Bønderne, forvandledes til en bestemt aarlig Afgift, hvis Navn (Gæsterie) tydeligt nok minder om denne Oprindelse.

***) At hvert Herred havde sin egen Umbudsmand, var en naturlig Følge af, at hver her (s: den Trup Stridsmand, som hvert Herred udredede) i Leiding havde sin egen Anfører (s. min Afh. de institut. milit. Dan. I. 51—54); thi det var upaatvivleligen samme Person, der fungerede paa begge Steder (Jfr. Scr. R. Dan. V. 599). Man sees ogsaa af enkelte Steder i vore gamle Love og andre historiske Kilder, at det var det sædvanlige, baade endnu i det 13de Aarhundrede (R. Erik S. I. III. 49, 3ydske I. II. I. 56, Erik Glippings Haandfæstn. af 1284), og formodentlig endnu længe derefter (saaledes synes nemlig Ordene saavel i Udfæstet til Christopher 2dens Haandfæstning, Ankers Lovb. II. 545, som i denne selv, Hvitt. 412, og i R. Olufs Haandfæstning, Suhms D. S. XIV. 499, at maatte forstaaes. Jfr. R. Ankers jur. Skr. II. 780. Scr. R. Dan. VI. 534.) Endnu i Christ. II. saakaldte geistl. Lovs 35 Cap. bruges Ordene Lehn og Herred som synonyme (s. R. Ankers jur. Skr. II. 784 Anm. jfr. Side 787).

dem, og det blev derfor fra det 14de Aarhundrede af*) mere og mere Brug at forene flere af disse mindre Lehn under een Lehnsmænd, indtil dette ved Reformationens Tider synes at have været det Sædvanlige**). De store Lehn, hvori vi efter Reformationen finde Danmark inddelt †), indbefatte, naar de ikke vare sammensatte af det ved Reformationen inddragne geistlige Gods, næsten alle flere, ofte endog mange Herreder; og naar det ikke var Tilfældet, saa var det kun, fordi Kronen i eet enkelt Herred stundom eiede saa meget Gods samlet, at det, endog efter den nyere Maalestok, passende kunde danne et Lehn for sig selv. Til Bopæl for Lehnsmænd var almindeligen anvist enten et kongeligt Slot eller et forhenværende Kloster, som laae i Lehnet. De Forpligtelser, der hvilede paa Umbudsmanden med Hensyn til Jurisdictionen i de enkelte Herreder, lod Lehnsmænd udføre ved de af ham beskikkede ansvarlige Fuldmægtige (Herredsfogeder), der, som det hedder i Christopher den Andens, Waldemar Griffens og Olufs Haandsfæstninger, skulde være Bønder, der horte hjemme i vedkommende Herred. De mange kongelige Brydegaarde, der horte til et saadant udstrakt Lehn, besatte Lehnsmænd selv med Bryder, og da han skulde svare Kongen enten en fast Afgift af Lehnet, eller en bestemt Andeel af de faste Jordebogs-Indtægter, saa kunde han selv kun være tient med bestemt Landgilde af Bryderne: det vil sige, disse forvandlede til Fæstere.

Uagtet Bryderne, ifølge de i det Foregaaende omtalte Forandringer i deres Stilling, ikke længere udgjorde en fra andre Fæstebønder væsentligen forskielig Klasse af Bønder, saa maatte dog Antallet af dem, der kaldtes saaledes, forblive

*) Det ældste Beviissted for, at det ikke var usædvanligt, er Waldemar Griffens Haandsfæstning, K. Anders Lovh. II. 554.

***) S. Rigsraadets Beslutn. 1533, D. Magazin III. 108.

†) A. Bernfens Dann. oc Norgis fructb. Berl. I. 182 fgg.

omtrent det samme, altsaa meget stort, saalænge de gamle Brydegaarde forbleve uforandrede. Men heri begyndte henimod Reformationens Tider en mærkelig Forandring, som tilendebragtes efterhaanden i det 16de og 17de Aarhundrede. Herremanden folte desto mere Ubequemmeligheden af at have sit Jordegods liggende adspaltet vidt og bredt i smaa Stykker, jo flere de Gaarde bleve, som formedelst Folkemængdens Aftagelse (en sørgelig Folge af Aristokratiets Tryk), maatte ligge øde, og under saadanne Omstændigheder næsten slet ikke kunde være deres Gier til nogen Nytte. Man indsaae, at man meget bedre vilde kunne arrangere sig, hvis man havde dem liggende samlede. Derpaa arbejdedes altsaa nu af alle Kræfter ved Mageskifter *) og Salg. Var det lykkes Herremanden paa den Maade at samle en betydelig Deel af sit Jordegods omkring den Borg, han beboede, saa lagde han en stor Deel deraf under dens Ladegaard, og fordeelte Resten iblandt Fæstere. Dette er Oprindelsen til vore Herregaarde. Til at dyrke den vidtstrakte Lod, som lagdes under Hovedgaarden, vilde man have behovet en stor Mængde Gaardsædemænd. Men Huusmændenes Tal var, i det folketomme Land, naturligviis mindre, end nogenjinde. Man paalagde derfor Fæstegaardsmændene det Hoveri, man ei kunde faae gjort af Huusmænd; og da Herremændene saaledes havde forvandlet disse Fæstebønder til Gaardsædemænd (de bleve nu kaldte Ugedagstienere), saa fordrede, og fik de den Afgiftsfrihed, som Gaardsædemændene altid havde havt, udvidet til alle deres Ugedagstienere. Man seer let, at det var et meget fordeelagtigt Arrangement. Men Folgen deraf maatte blive, at næsten alle gamle Brydegaarde forsvandt, og Bryderne med dem. Deres Jorder bleve i Almindelighed enten lagte under Hovedgaardene, eller udstykkede imellem hoverigjørende Fæstebønder. Enkelte Brydegaarde

*) Følst med Kronen. Derved sandt man bedst sin Regning.

bleve maaskee folgte til Selveierbønder, og deres Giere ere formodentlig dem, som man endnu i det 17de Aarhundrede har kaldet Fribyder eller Selveierbryder*), den meest uegentlige Betydning, hvori Brydenavnet er blevet brugt. Nogle Brydegaarde vedbleve maaskee af en anden Grund. Da det nemlig, for dog nogenlunde at indskrænke Adelsens Frihed til at gjøre deres Fæstebønder afgiftsfrie, ved at erklære dem for Ugedagstienere, var forbudt at erklære andre derfor, end dem, der boede i det samme Sogn, hvori Hovedgaarden laae**), saa søgte mange Herremænd, naar de i et andet Sogn eiede endeel Gaarde, men for saa til deraf at danne en Hovedgaard, at opnaae det Samme ved at sætte en Ladefoged paa den største af dem, og lade de andre Gaardes Fæstere gjøre Hoveri til den†). Det er uden Tvivl disse Gaarde, som Oluffen taler om i sine Bidrag til Oplysning om Danmarks indre Forfatning i de ældre Tider ††), da de tilstrækkeligen betegnes ved Navnet Hovgaard, som Bønderne have tillagt dem. Da Oluffen tilføier, at disse Hovgaard, som han havde fundet i mange Bønderbyer, ere dobbelte Bøndergaard, der nu sædvanligen beboes af to Gaardmænd: saa bekræfter dette end mere, hvad man ogsaa ellers har Grund til at troe, at det var forhenværende Brydegaard, som Herremændene benyttede paa denne Maade. Efterdi allerede (forveien nogle Huusmænd (Gaardsædemænd) gjorde Hoveri til disse Gaarde, saa laae Ideen til denne Udvidelse af Hoveriet, saa meget nærmere. Disse Hovgaard ere da maaskee tilligemed nogle saa andre Gaarde, der have bevaret selve Navnet, de eneste Brydegaard, der endnu ere tilbage.

*) Danske Magaz. VI. 32.

***) Arent Bernsen, II. 15 fg. 156. Jacobsen, det danske Skattevæsen under Chr. 3. og Fredr. 2. Side 33—37.

†) Suhms nye Saml. til d. danske Hist. I. 199. 202.

††) Vidensk. Selsk. filosof. og hist. Afhandl. I. 351 fg.